

AZ 1849. ÉVI OSZTRÁK-OROSZ SZÖVETSÉG FÖLBONTÁSA.

Harmadik és utolsó közlemény.¹

A francziák azzal akarták most már Ausztria harcziás kedvét éleszteni, hogy vegye át a dunai fejedelemségek hathatós véduraságát, a mint ezt Közép-Európa érdekei kívánják. Hiszen erre Moldva-Oláhországbán már tett intézkedései is feljogosítják, de különben is gondoskodnia kell a keresztyének oltalmáról.² Azonban, az orosz követ kívánatára, bár lord Russell már elutazott s bár lord Palmerston már nyilatkozott ez ügyben, a conferentia április 25-én mégis tartott egy tizennegyedik ülést. Az orosz nyilatkozatot ez sem találta kielégítőnek. Ennek a hírnök jelentőségét a magyar közönség kapcsolatba hozta azzal, hogy báró Hesz tábornok Letang francia és Crawford angol tábornokok kíséretében a galicziai főhadiszállásra, báró Schlick a galicziai várak vizsgálására, gróf Coronini tábornok pedig Bukarestből a dunai fejedelemségekben levő hadak meg szemlélésére ment. «A helyzet súlypontja Ausztria elhatározásán nyugodott».³ Az orosz-barát porosz *Kreuzzeitung*⁴ már is szemrehányást tett Ausztriának, hogy Moldvában és Oláhországbán otthonosan rendezkedik be, utakat, vasutakat, távírókat épít ottan, postahivatalokat, törvényszékeket szervez, a pesti egyetemen a román és török nyelveket taníttatja, stb. A magas porta azonban éppen most határozta el, hogy Moldva és Oláhország részéről egy tudósítót (instructort) küld Bécsbe, a ki a conferentia tagjainak a fejedelemségeket illető kérdésekben a szükséges felvilágosításokat megadja. Stirbey vajda a porta

¹ Az előbbi közleményeket lásd a *Budapesti Szemle* 1917. évi 488. és 489. számában.

² *Pesti Napló*, ápr. 28., 1540. sz.

³ *Donau*, ápr. 27. Még harcziásabb a *Donau* ápr. 29.-iki vezércikke.

⁴ Ismertetve a *Pesti Napló*, 1545. sz.

három jelöltje közül erre a célra Negri Konstantint választotta. Maga a herceg Bécsből május 16-án Pesten keresztül utazott haza Bukarestbe, hová azzal a tudattal térhetett vissza, hogy Ausztria még a conferentia meghiusulta után is a béke helyreállítására törekszik. «Hogy most minden habozás nélkül nem izen hadat Oroszországnak s nem nyomul Lengyelország felé — írta a *Pesti Napló*¹ — igen bölcsen teszi s ezenkívül még önállólag is, a nélkül, hogy méltóságából legkisebbet is engedne; csak népei jóllétét akarja előmozdítani, ha nem rohan annyi ember- és pénzáldozatot igénylő háborúba, melynek következményei, Porosz- és Németország jelenlegi maguktartása mellett, a monarchiára nézve veszélyesekké válhatnának.» Azonban az sem igen tetszhetett neki, hogy Napoleon császár éppen most tett néhány bátorító nyilatkozatot Lengyelország helyreállítása tárgyában, sőt «egy menekültek (lengyel, magyar és olasz emigránsok?) légiójának szervezésén nyugaton kissé felötlő hévvel dolgoztak, mi némelyeket nyugtalanítani látszott. «Mi úgy tartjuk, alap nélkül — teszi hozzá a tudósító². A forradalmi elemeket nem mellékes, hanem főszempontból használni, egyetlen hatalomnak sem állhat érdekében».

Egyébiránt a bécsi conferentia tizenhárom ülésének május 11-én az angol parlament elé terjesztett iratai, melyeket a magyar lapok is egész terjedelmükben közöltek,³ elég világosságba helyezték Ausztria magatartását, főképen pedig azt a játékot, a melyet Oroszország űzött a hatalmakkal, mikor a négy pontot színlag elfogadta. Nesselrode orosz külügyminister ugyan április 30-iki jegyzékében⁴ a tárgyalások megszakításáért a felelős-

¹ 1855 május 17., 1556. sz.

² U. o. 1554. sz.

³ Az 1855 márczius 15. ülés *Pesti Napló* 1557., márcz. 17., 19., 21. ülés 1558., márcz. 26. 1562. és 1564., márcz. 29. 1564., április 2., 9. és 17. 1565., ápr. 19. 1567., ápr. 21. 1568—9., április 26. 1576—7., június 4. 1582. sz. Egész terjedelmében közölte (1561—2. sz.) Nesselrode május 10. sürgönyét, mely a congressus történetét elmondja, Walewskine kerremájus 26-án adott feleletét (1566. sz.), a *Journal de St.-Petersbourg* június 11-iki hivatalos választát Walewskinek (1584—5. sz.), B. Kemény Zsigmondnak erre tett észrevételeit (1589—93. sz.) és Buol sürgönyét (1567. sz.), melylyel a conferentia jegyzőkönyveit május 14-én a német udvaroknál levő osztrák követeknek megküldte.

⁴ *Pesti Napló*, 1560. sz.

séget a hatalmakra hárította át, de a német udvaroknak világosan értésükre adta, hogy a dunai fejedelemségek ügyére s a dunai hajózásra vonatkozó beleegyezését csak addig tartja magára nézve kötelezőnek, míg szigorú semlegességek megőrzik. Ő maga azonban nem sokat törődött Ausztriának kétségtelenül könnyen megszűnhető semlegességével. Moldva- és Oláhországban Coronini osztrák tábornok már április 29-én főbelövetéssel fenyegette azokat, kik katonáit proclamatiókkal, magánlevelekkel vagy egyéb úton hűségi esküjök megszegésére csábítanák,¹ a magyarországi szerb bánági hadtestparancsnokság május 3-iki figyelmeztetése következtében pedig Moldvában báró Testa, Oláhországban Mihanowich osztrák főconsulok kihirdették a rögtönítélő bíraskodást mindazokra nézve, a kiket jogosítatlan toborzáson, kémkedésen, kötelességszegésre való izgatáson érnek.²

A conferentia iratainak tárgyalása az angol parlamentben alkalmat adott Ausztria magatartásának bírálgatására is. Palmerston lord, különösen Gladstone-nal szemben, május 25-én az alsó-házban kijelentette, hogy igen jó és egészséges politika Ausztriát, a mennyire csak lehet, a nyugati hatalmak részén tartani. Anglia semlegessége mindig nyereség, fegyveres készenléte pedig erős katonai diversiót jelent a nyugatiak javára. Ha Ausztria másképp érezne, a Portának a Duna mellett nagy sereget kellene tartania, míg most az orosz beavatkozás az ajtót zárva találja s Omer basa a nyugatiakkal együtt működhetik. De különben is az északi határokon felállított osztrák sereg igen hasznos, mert Oroszországot arra kényszerítheti, hogy megfigyelő állásban tétlenül tartson oly sereget, a melyet különben a nyugatiak ellen használhatna. Maga Napoleon császár ugyanaznap sajátkezű levélben figyelmeztette I. Ferencz Józsefet, hogy mennyire szükséges Ausztria és Franciaország közt a szíves egyetértés, az entente cordiale. Franciaország, ha tartósan szövetkezhetnék Ausztriával, a világbéke kedvéért hajlandó volna engedményeket tenni Oroszországnak, mert az osztrák-francia szövetség Európát biztosítaná Oroszország túl-

¹ U. o. 1567. sz.

² U. o. 1564. sz.

kapásai ellen, sőt Franciaország eshető támadásaitól is megóvná. Egyébként Oroszország megalázása Ausztriának is érdekében áll s Ausztriának rajta kell lennie, hogy leghatalmasabb állama legyen Kelet-Európának, mint a hogy' Nyugat-Európa leghatalmasabb állama Franciaország kíván lenni. Erre pedig most nyílik a legkedvezőbb alkalom, mikor Anglia is Franciaország mellé állt.

A bécsi kormány azonban még mindig nem mondott le Nyugat és Kelet kibékítése reményéről. Buol gróf május 19-én tiltakozott az ellen,¹ hogy a német szövetség tárgyalásokba bocsátkozzék Oroszországgal a dunai fejedelemségek s a dunai szabadhajózás dolgában, mert nem egyes pontokra, hanem mind a négy pontra nézve kell Oroszországgal megállapodni s egyes pontok kiszakított tárgyalása Ausztria ellen való állásfoglalást jelentene. Mind a négy pont dolgában Ausztria egy ultimátumszerű jegyzéket készített,² mely az oroszoknak a Fekete-tengeren való túlsúlyát az európai államjog erősebb kikötéseivel akarta gyöngíteni; de mielőtt ezt Oroszországnak elküldte volna, május 20-án Francia- és Angolországgal is közölte. Megjegyezve, hogy 8—10 hajó miatt nem lehet a háború folytatását kívánni s a béke megkötését halasztani, felsorolta azt az öt pontot, melynek alapján béke köthető; de ezt hat pontra kibővítve és módosítva, mint új javaslatot is közölte azzal a világos kijelentéssel, hogy ha Oroszország az ottomán birodalom függetlenségét és területe épségét megsérti, a szövetkezett hatalmak erőszakkal kényszerítik annak tiszteletben tartására; továbbá, hogy ha tengeri erejüket az oroszok a Fekete-tengeren a háború előtti létszámon felül szaporítanák, ezt casus bellinek veszik. Buol külügyminister ebben az ügyben június 2-án Goresakoffal is hosszasan tanácskozott, 4-én pedig megtartotta a már-már feledésbe merült conferentia tizenötödik ülését; mint a közönség hitte, nemcsak azért, hogy a jegyzőkönyveket s vele a tanácskozásokat lezárják, hanem inkább azért, hogy új tanácskozásokat kezdjenek. A conferentia

¹ Sürögönyének szövege *Pesti Napló*, 1855., 1570. sz.

² Buol sürögönye Colloredo grófhhoz (ki azt Clarendonnal közölte) u. o. 1607. sz.

azonban csakugyan nem kívánt többé foglalkozni Ausztria újabb békéltető javaslatával,¹ mire a bécsi conferentiák valóban véget értek Buolnak azzal a kijelentésével, hogy Ausztria örömmel ragad meg minden alkalmat az alkudozásoknak az adott alapon való folytatására.

Biztosra is vették, hogy a krimi hadjárat befejezése után javaslataival újra előáll, addig pedig fegyveresen semleges marad; mert a krimi szövetséges sereg keveset érne vele, ha Lengyelország felé előnyomulna, de az osztrák sereg támadása ellen Krimből a nyugatiak sem tehetnének semmit. Ha azonban Oroszország a krimi hadjárat elvesztése után is makacszkodnék, Ausztria kétségtelenül a nyugatiak oldalán harcolna.² Hiszen így is hatszázezer embere állt fegyver alatt, a mi megfelelő számú oroszot kényszerített tétlenségre. Az angol parlamentben június 5-én S. J. Graham méltányolta is Ausztria magatartását a Nyugattal szemben. A status quo mellett Ausztria már anyagi érdekeinél fogva is jót áll Oroszország hódítási vágyaival szemben. Mint keskeny tengerszoros tartja fenn két tenger rombolását: egyik oldalon az orosz terjeszkedés vágyát, másfelől a Nyugat katonai büszkeségét és dicsvágyát. Russell lord viszont azt fejtegette, hogy — a mi a hatvan év múlva vívott háborúra nagyon tanulságos — a dunai fejedelemségek sohasem lehetnek tökéletesen függetlenek s hogy Ausztriának egyenesen érdekében áll a török birodalom bukásának meggátlása. Viszont bármennyire óhajtja is a háború mielőbbi bevégzését s így Ausztria tetteleges beavatkozását, a legmélyebben sajnálna minden eseményt, a mely Ausztria hatalmát gyöngítené; mert Ausztria, mint az európai egyensúly egyik fő támasza, a miért oly gyakran vett részt a világháborúban, Európára szükséges és áldásos.

Nagybritannia ebben a kérdésben azon az állásponton volt,³ hogy a december 2-iki szerződés értelmében Ausztriának igenis fegyverhez kellett volna nyulnia, ha a békét bizonyos időn belül megkötni nem lehet. Ez az időpont régen elmúlt;

¹ Szövege a bécsi záró-conferentia jegyzőkönyvében, 1582. sz.

² A *Pesti Napló* vezetőcikke, 1574. sz.

³ Clarendon gróf Westmoreland grófnak 1855 jún. 13. *Pesti Napló*, 1610.

Oroszország a béke alapjait elvetette s az osztrák javaslat értelmében sem lehetett volna megszüntetni az oroszok túlsúlyát a Fekete-tengeren. Anglia és Franciaország tehát nem járulhattak olyan javaslathoz, mely, ha ultimátumnak nevezték is, nem volt hadüzenet, mert nem lehetett kételkedni, hogy az orosz kormány azt örömmel elfogadja.

Az angolok tehát a bécsi conferentia meghiusulta után többé nem számítottak Ausztria fegyveres segítségére s így nem törődtek többé a «négy ponttal» sem, a melyet Ausztria a conferentián a nyugatiaktól eléggé eltérő módon értelmezett. Ausztria és Oroszország érintkezése nagyon megkönnyült, mert kettejük közt június 15-én megnyílt az egyenes távirati közlekedés; másnap a *Pesti Napló* Szentpétervárról már közölte is (1849. sz.) az első távirati magánsürgönyt, mely szerint «egy császári ukáz gyorsított ujonczozást rendelt el s esetleg még az egyetlen fiút sem kímélik meg, tehát az eddigi kivételnek nincs helye.» Ez ugyanakkor történt, mikor a lapok szerint a keleti bonyodalom Ausztriára nézve nyugvópontot ért, holott jelentették, hogy június 13-án I. Ferencz József csapatszemlére Krakóba, 15-én Lembergbe, 29-én Czernowitzba érkezett. Walewski francia külügyminister Hübner báró osztrák követ-től felvilágosítást is kért, igaz-e, hogy ezek az utazások a dunai fejedelemségekre is kiterjednek s mi a céljuk; de Hübner az utitervről nem nyilatkozhatott. Különben Buol gróf a párizsi és londoni cabinetekhez intézett sürgönyében már június 6-án tiltakozott azon föltevés ellen, hogy Ausztria a szövetségből kilépni szándékoznék, a czélt szem elől tévesztené s kötelességét nem teljesítené. A szentpétervári követhoz, gróf Esterházy Bálinthoz június 10-én intézett sürgöny viszont az orosz udvart tájékoztatta, hogy Ausztria teljesen hű maradt a nyugati szövetséghez s teljesíti mindazon kötelességeit, a melyeket a dunai fejedelemségek megszállásával a török birodalom fedezésére vállalt; el van tehát határozva, hogy visszaver minden támadást, a melyet török terület ellen a dunai fejedelemségekben vagy az egész dunai határvonalon intéznének. Feltűnt ezek után, hogy Gorcsakoff herczeg június 21-én jónak látta személyesen biztosítani Buolt, hogy Oroszország Ausztria ellen sohasem táplált ellenséges szándékot s hogy Lengyelországban és Bessarábiában

az orosz csapatmozgalmak egyetlen célja Goresakoff krimi hadseregének kiegészítése. A francia császár azonban, a bécsi congressus törekvéseinek meghiúsulásán sajnálkozva, a törvényhozó testület megnyitásakor (július 2) tartott trónbeszédében nyíltan kijelentette, hogy Ausztriától kötelessége teljesítését várja.¹

A francia hivatalos lap, a *Moniteur*, ugyan enyhíteni törekedett a trónbeszédnek Ausztriára vonatkozó részeit,² de a beszéd Bécsben eleinte mindenestre kellemetlenül hatott s az osztrák hivatalos lap, a *Wiener Zeitung*, ezt eléggé érezte is, de egyúttal nyomatékosan hangoztatta, hogy Ausztriának Angliával és Franciaországgal követett célja érintetlenül megmaradt.³ Montalambert gróf a francia törvényhozó testület július 6-iki ülésén valóban a jó szerencsének tulajdonította, hogy Franciaország Ausztriát Oroszországgal kötött régi szövetségéből elvonta, magához csatolta és megkötötte vele a december másodiki szerződést, mely a mostani politikának valódi mesterműve. Montalambert, ki nem volt Ausztriának vak bámulója, azt hirdette, hogy az a legeconservatívabb szárazföldi hatalom s a keleti háború vége őt érdekelheti legjobban. Távolról sem kívánta, hogy az angol szövetséget feláldozzák Ausztriáért, vagy ezét amazért; inkább azt óhajtotta, hogy mind a kettő kiegészítse egymást. Erre a kettőre támaszkodva Franciaország és annak császára Európa választott bírái lehettek volna.⁴ Az angol alsóházban lord John Russell is «meggyóna», hogy a háború végső célja Törökország függetlenségének fenntartása lévén, szövetséges társul szívesen fogadta Ausztriát, mint Törökország legjobb barátját, a mely különben a lengyeleknek is egyetlen reménye.⁵ Beszéde különösen Párizsban okozott nagy feltűnést, mert igazi vallomás volt az Ausztria-összintességéről.

¹ A beszéd szövege u. o. 1596. sz. B. Kemény Zsigmondnak ehhez fűződő fejtegetései u. o. 1595. s köv. sz.

² A cikk fordítása *Pesti Napló*, 1855., 1597. sz.

³ A *Pesti Napló* erre vonatkozó megjegyzései az 1598. számban és B. Kemény Zsigmond fejtegetései az 1599–1600. sz.

⁴ Beszédének bő kivonata u. o. 1601. sz.

⁵ U. o. 1602. sz.

A mi Lengyelországot illeti, Ausztria a nyugati hatalmakat már előbb figyelmeztette, hogy az ott szunnyadozó forradalmi elemeket fölriasztani egyáltalán nem akarja. Mikor a hatalmak kijelentették, hogy forradalmat a forradalom kedvéért ők sem akarnak támasztani, csupán Lengyelország sorsán szeretnének könnyíteni, Ausztria azt felelte, hogy ezt más úton is el lehet érni; közbenjárt tehát Oroszországnál a lengyel kormányzáság közigazgatási reformja, részben az I. Sándor korabeli alkotmány helyreállítása érdekében. A mi pedig a dunai fejedelemségeket illeti, onnan a külföldiek egy része az osztrák csapatok kivonulását sürgette, mert ha Ausztria nem fog fegyvert a nyugatiak mellett, hadainak bennmaradása csak az oroszok támogatását jelenti. Egy bécsi magyar¹ megjegyezte, hogy Ausztria ott a maga érdekeit is védi s a fejedelemségeket a törökökkel kötött 1854 június 14-iki s nem a francziákkal és az angolokkal kötött december 2-iki szerződés értelmében szállta meg; a fejedelemségek megszállását azonban sohasem tekintette a maga másokat kizáró jogának. Nem tartotta valószínűnek, de mégis megtörténhetőknek, hogy ott és Bessarábiában Ausztria maga is belesodródik a háborúba. «Ki mellett, ki ellen? — kérdezte eltűrődve. — Ezt már most is előre lehetne mondani, ha e mondás: a nép szava, Isten szava, általános elismerésre számolhatna és ha az emberek mindig Isten szavát követnék!»

Ausztria azonban csak annyit jelentett ki,² hogy a szövetségben megmarad, de azért, mert a harmadik pontot Francia- és Angolország másképen magyarázták, még nem nyúl fegyverhez. Ellenben Törökország területe épségének biztosítása végett a Dunánál elfoglalt őrállását megtartja, hadai a béke megkötéséig a fejedelemségekben maradnak. Reméli, hogy ottani hivatását mindvégig betölti s hogy a békealkudozások újramegződését eszközözölheti.

Azonban Potemkin államtanácsos megmondta, hogy a becsületes béke nekik nem elég. Oroszország sem hagyhatja el

¹ *Pesti Napló*, 1604. sz.

² A német szövetséghez intézett jegyzékben, 1608. sz. Itteni kijelentése egybevág Clarendonnak Westmorelandhoz intézett sürgönyével, június 13. U. o. 1611. sz.

Istentől kijelölt küldetését s befolyásáról, melytől meg akarják fosztani, nemcsak nem mond le, hanem azt inkább kiterjeszteni és növelni igyekszik azon nemzetek érdekében, a melyek benne remélnek.¹ Ez annyit jelentett, mint Ausztriát és Magyarországot a panszláv izgatások folytatásával megfenyegetni. Mert — báró Kemény Zsigmond találó megjegyzése szerint² — «a mely mértékben bocsát Lengyelországban szabadabb szárnyra egy katolikus szláv nemzetiséget, azon mértékben lehet félni, hogy keleten a göröghitű szláv fajok rokonszenvében fog kár-pótlást keresni.» A mi pedig a kérdés másik részét illeti, az angol parlamentben, a mely a Kék Könyv alapján nagyon behatóan foglalkozott a bécsi conferentia meghiusult kísérleteivel s Ausztria megaláztatásával, Layard július 17-én megkérdezte, igaz-e, hogy Ausztria a fejedelemségeket a békekötésig megszállva akarja tartani s hogy egy bécsi bizottság azok kormányformájának tervével foglalkozik, noha ez ellen oláh és moldvai gentlemanek óvást tettek? Palmerston azt felelte, hogy az osztrák megszállás célja tudvalevőleg csupán az orosz benyomás megakadályozása; a bécsi bizottságról s az oláhok óvásáról pedig nem tud, de mondhatja, hogy a fejedelemségek szervezetének kérdését csak a békekötésre hivatott összes tényezők közreműködésével lehet megoldani. Poroszországnak pedig az volt a nézete,³ hogy a fejedelemségek megszállása Ausztria és a porta szerződésén alapulván, az időtartamot is nekik kettejüknek kell megállapítaniok.

Július végén Oroszország már bizonyosnak tartotta, hogy Ausztria nem fogja megtámadni Bessarábiában, hová a mult nyáron a fejedelemségekből kivont hadait a határok védelmére s a Lengyelországgal való összeköttetés fenntartására felállította és így ennek a déli seregnek vezére, Lüders tábornok, parancsot kapott, hogy főhadiszállását Kisenevből Odesszába tegye át. Ez és Oroszországnak Ausztria megnyerésére irányuló július 5-iki jegyzéke (a melyet különben Creneville osztrák tábornok azonnal közölt a francia külügyministeriummal) mindenféle

¹ Urházy György a lengyel kérdésről, *Pesti Napló*, 1853., 1610. sz.

² U. o. 1616. sz.

³ Manteuffel sürgönye Arnim grófhhoz július 5. U. o. 1614. sz.

magyarázgatás után is növelte azt a bizalmatlanságot, melylyel a szövetségesek Ausztria iránt viseltettek. Pedig Fényes Elek helyesen jegyezte meg,¹ hogy ha a nyugati hatalmak sikert akarnak elérni, vissza kell a hadjáratot természetes medrébe, Bessarábiába vezetni. Ausztria hadi fellépését Európa jogosan csak akkor várhatta, ha az 1100 kilométernyi harcvezonalon a többi hatalmak nem hagyják magára, hanem hathatósan segítik. Egy helyett ne négy protectort adjanak Moldvának és Oláhországnak, hanem erősítsék meg jól az oldalban álló Ausztriát, hogy Oroszország 200,000 embert ne küldhessen a Balkánra s azt föl ne lázíthassa. Pedig erre törekedett. Hiszen — báró Kemény Zsigmond szerint² — az a pánszláv irány, mely keleten hódítási ábrándjait elveszteni, nyugaton hamar feltüntetné erejének kevés plasticitását; és az az egyetemes monarchiára való törekvés, mely Konstantinápolyról lemondana, elvetné magától azt a feltételt, a melyben fogamzott és a mely mellett létesíthetőnek képzelhető. Egyébiránt Palmerston lord az angol parlamentben augusztus 7-én megígérte a háború érelves folytatását, védelmébe vette Ausztria politikáját s azt a meggyőződését nyilvánította, hogy Ausztria semmiesetre sem fog a nyugati hatalmak ellen működni. A nyugati hatalmak világosan értésére is adták augusztusban a portának, hogy a háborút ott folytatják, a hol az oroszoknak leginkább árthatnak, tehát esetleg a Dobruzsában is, vagy a dunai fejedelemségekben, a melyeket Ausztriával egyetemben szállanának meg. Ha Sebastopol bevétele nem sikerülne, a háborút valóban a Dunánál akarták folytatni, európai Törökországot katonailag megszállani, Várnát, Gallipolit, a Dardanellákat nagyszerű fegyverhelyekké átalakítani, hogy ott mindenütt harcra és utánpótlásra kész csapatok táborozzanak. Különös és megkésett tervezetések akkor, mikor katonai szakírók a választott katonai eszközök elégtelensége, az elérendő czél felől való határozatlanság és a parancsnokló tábornokok hibái következtében a nyugatiak háborúját már csaknem megbukottnak tekintették.

A háborút igen alaposan bírálták a *Pesti Napló*ban név-

¹ *Pesti Napló*, 1855., 1619—1620. sz.

² U. o. 1624. sz.

telenül megjelent katonai levelek¹ s nemcsak nálunk, hanem világszerte is feltűnést keltett Klapka Györgynek Bruxellesben és Londonban megjelent röpirata,² mely a szövetségesek háborúját az emigránsok ismert szempontjából vizsgálta. Szerinte Oroszország meg nem sebezhető, vagy legalább le nem győzhető addig, míg a nyugati hatalmak Törökország függetlensége helyett nem az elnyomott nemzetek fölemeléséért küzdenek.

V. A háború, az osztrák békejavaslatok s a párizsi béke.

A hadjárat 1855 szeptember 8—10-én fordulóponthoz érkezett, mert Sebastopol nagy részét a szövetségesek elfoglalták s az orosz hajóraj nagy része megsemmisült. Ebből a magyarokat első sorban az érdekelte, hogy az orosz most már nem lehet Konstantinápoly ura, hatalmas hajóhaddal nem járhat a Fekete-tengeren. Bukarest ifjúsága viszont áldotta a nagy, vitéz, jeles francia nemzetet, a mely derék szövetségeseivel ismét életre hozta a sokáig szerencsétlen ódon Keletet. Ezt az örökre nevezetes napot, mint a román nemzet új életének, föltámadásának napját ünnepli meg. Mintha csak az elnyomott nemzetek fölemeléséért epedő Klapkának mondanák, hogy «a román nemzet, mely századokig volt a civilizált világ előőrse, a szabadság és a keresztyénség védője, fölkél sírjából s a szerencsétlenség új keresztségben részesíti, szenvedéseiben megfiatalítja».³

A magyar közönség már igazán megunta hónapokon át a Malakoff-torony emlegetését; a Balti-tengeri események alig érdekelték, a moldva-oláhországiak is csak annyiban, a mennyi-

¹ *Katonai levelek az Oroszország elleni háborúról.* U. o. 1632., 1634., 1642., 1649. sz. Az év második felében folyt háborúról b. Kemény Zsigmond adott szellemes áttekintést 1738—40. sz.

² *Der Krieg im Orient in den Jahren 1853 und 1854 bis Ende Juli 1855.* Eine historisch-kritische Skizze der Feldzüge an der Donau, in Asien und in der Krim, mit einem Blick auf die mögliche Wendung der künftigen Kriegereignisse. Genf, 1855. Ugyanaz angolul: *The war in the East.* Translated from the original manuscript bey Lieut.-Colonel A. Mednyánszky. London, 1855. A francia fordítást nem ösmerem. A cs. kir. rendőrség 1855 szept. 13. a sajtórendtartás 23. §-a értelmében mind a három kiadást eltiltotta. (*Pesti Napló*, 1855., 1702.)

³ *Pesti Napló.* 1855., 1654. és 1679. sz.

ben a megszálló csapatokban magyar katonák szolgáltak; de fokozódó érdeklődéssel fordult az ázsiai csataterre, hol ősszel a török csapatok vezetését a horvát származású Omer basa vette át,¹ a ki éppen most elhunyt egykori tanítójának, Graf osztrák nyugalmazott őrnagynak, hálásan írta meg, hogy jelenleg ő a fővezére (generalissimusa) Törökország európai hadainak. Tizennégy esztendeje majdnem folytonosan harczol, de mindamellét egészséges; folyvást élénk figyelmet fordít a katonai tudományok tanulmányozására; minden vállalatánál oly szerencse kísérte, milyenben halandó valaha részesülhetett; mellét hét török s négy külföldi érdemjel díszíti s gyémántokkal kirakott három díszkardot érdemelt ki harczaiban. «Mindezt, Graf úr, — szólt szerényen² — Önnek köszönhetem; Ön vetette meg katonai tudományom alapját.» Omer basa tábornoki főnöke a magyar szabadságharc központi tábornokának főnöke, Ferhad basa, Stein Miksa báró magyar emigráns lett, a kit az ázsiai csataterre érkező Omer azonnal megdicsért, mert Batumba, a főhadiszállásra, sok hadi- és élelmiszerral érkezett meg, majd Kutais felé vezette a 7000 főnyi török előhadat, stb.³ Anatóliában Guyon Rikárd, volt honvéd tábornok, mint törzskari főnök működött, de oly kevés sikerrel, hogy a török kormány visszahívta. Inkább csak őseinek neve miatt keltett figyelmet, hogy galanthai gróf Esterházy László Bálint, a szentpétervári osztrák követ bátyja, a krími háborúban osztálytábornok lett.⁴ Ebben a háborúban jövője lett volna az angol-török katonai szolgálatban álló Türr István angol és volt badeni (forradalmi) ezredesnek is, az egykori magyar legionariusnak. Azonban az osztrák kormány Bukarestben őt elfogatta. Bár az angol kormány jegyzékben kívánta kiadatását Coronini altábornagytól, az osztrák kormány, mint katonaszökevényt és felségárulót, nem adta ki, sőt Bécsben utóbb halálra ítéltette

¹ Katonai érdemeinek egykorú méltatása: *Omer pasa Ázsiában. Pesti Napló*, 1709—11.

² Levele u. o. 1647., 1664. sz.

³ Ferhad basa (S. . . t b k) néven meri csak említeni a *Pesti Napló* (1855.) 1683., 1710., 1714., 1716., 1721. sz., de az 1741. számban már nyíltan Ferhad-Steinnak írja.

⁴ U. o. 1559. sz.

s a császár csak Victoria angol királyné kérésére bocsátotta szabadon.¹

A magyarok lelkesedéssel olvasták, hogy a köprikói csatában Kerim basa (kinek kipontozott Km . . . y nevében Kmety tábornokra ösmert) az oroszokat megverte és roppant zavarba hozta.² Kars vára másik két hős védőjében is a magyar szabadságharcz vezéreit tisztelte: Kursid basáról tudta, hogy az Guyon Rikárd tábornok, Fejzi basáról pedig, hogy Kollmann József. Megértette azért a lapoknak olyan táviratait, hogy Kars védelmében, az oroszok rendkívüli veszteségeinek előidézésében «leginkább kitüntette magát a renegát K . . . y. K . . . nn és Williams is megdicsértetnek.³ Szeptember 29-én, a mikor Murawieff tábornok 30,000 embere többször támadt, «a nap sikerét Vasif, Williams, Feizi (Ko . . . n) basák és Lake ezredes ügyes vezetésének lehet köszönni. Ismail basa (Km . . . y), ki a leginkább veszélyezett állásoknál vezényelt, valamint Kerim basa rendkívül nagy tetterőt fejtett ki . . . Nevezetes, hogy egy európai tiszt sem sebesült meg.⁴ Ezt a csatát október 13-án a törökök Konstantinápolyban mint a vár fölmentését ünnepelték meg. Azonban Kmety november elején már elvesztette reménységét, hogy a várat megtarthassa. «Mindenben szükségét szenvedünk — szolt⁵ — sehol sincs rend és belátás és valóban azt kell hinnem, hogy rossz csillagom vezetett ebbe a török ügybe. Az ellenség csaknem minden héten kap új segítséget, mi azonban egyetlenegy embert sem kapunk. Pedig ha Kars elesik, az oroszokra nézve az egész háborút győzelmesen bevégzettnek lehet tekinteni s akkor a szultán körülnézhet, hol kap másik sereget Erzerum és a többi parthelyek fedezésére».

¹ U. o. 1706. Az *Oesterr. Ztg.* (1855 nov. 14.) csak mint Ferencz-Károly-ezredbeli katonaszökevénynt említi. Szabadonbocsátása a párizsi béke alkalmából történt. *Pestl Napló*, 1856., 1841. sz.

² 1647. sz. Kmetyt azonban nem Kerim, hanem — mint ezt külön is megnevezve, utóbb helyesen írta — Iszmail basának nevezték.

³ 1689. sz.

⁴ U. o. 1692—3., 1696.; részletesebben 1703., 1706. Kmety mint szemtanu s a védelem vezetője írt az ostromlott várról: *A narrative of the defence of Kars on the 29. of Sept. 1855.* Translated from the German of George Kmety. London, 1856. (A német eredeti címét nem ösmerem.)

⁵ *Pestl Napló*, 1856., 1747. sz.

Karsot új parancsnoka, Williams, az oroszoknak fel is adta, november 28-án, éppen aznap, mikor a szultán őt tábornagnak nevezte ki. Szigetvárnál másképp történt, — írta báró Kemény Zsigmond¹ — Marco Botzaris² nem lett volna Williams tábornokkal egy nézetten és Leonidas hősei azt mondták volna, ma a másvilágon fogunk vacsorálni». Williams Murawieffel addig húzta, halasztotta a tárgyalásokat, míg Kmety, Kollmann, Tüköri és Schwarzenberg alkalmat és módot találtak a kimenekülésre, úgy hogy a vár átadása napján, november 28-án, az orosz előőrsek lánczolatán keresztül bújva és magukat keresztülvágva, Kmety és Kollmann már Erzerumban voltak; az átadás föltételei tehát őket nem is kötelezték.³ Kmety Konstantinápolyba érkezve, az ottani igazgatóságot vádolta, hogy Kars nem látta el kellően sem eleséggel, sem hadiszerekkel, noha a kormány mindezeknek az árát kifizette. Az angolok szállítottak ugyan — szerinte — kötelezettségökhöz képest 30,000 puskát, de ezek a feladás következtében az oroszok kezébe jutottak.⁴ Omer basa ellen vizsgálatot indítottak, mert késedelmes előhaladása miatt őt okozták Kars bukásáért; de csakhamar fölmentették a vád alól s új megbizatosokkal halmozták el. A szultán utóbb emlékérmeket veretett Kars hős védőjének, Kmetynek tiszteletére s Kars egy részét a magyar vitézekről ma is Madsar-Tabiának nevezik.

Kars bevételének híre a szentpétervári osztrák követet, gróf Esterházy Bálintot, Bécsben érte. Azonnal többször értekezett Buol külügyministerrel, a császárnál is kihallgatáson volt s december 18-án visszautazott állomására. Báró Kemény Zsigmond szerint,⁵ ha az oroszok Kars elesését tüntetésekre nem használják fel, a béke-congressus pár lépéssel közelebb jött, ellenben a békefeltételek iránt való összhangzás távolabbra vonult. A *Morning Post* pedig

¹ U. o. 1855., decz. 17., 1731.; a föladás feltételei szószerint u. o. 1739. sz.

² Missolounghi hős védője Karpension mellett 350 szuliotával 4000 albán ellen küzdve 1823 aug. 1. esett el.

³ *Pesti Napló*, 1855., 1733., 1856., 1748. sz.

⁴ *Pesti Napló*, 1856., 1762. sz.

⁵ U. o. 1855., 1734. sz.

megírta,¹ hogy Esterházy Ausztriának a nyugati hatalmak hozzájárulásával készült ajánlatait (ridegen szólva: ultimátumát) vitte magával. Ezek szerint a Fekete-tengerről kizárnák valamennyi nemzet hadihajóját, Oroszország lemondana a szultán birtokainak követeléséről s a dunai fejedelemségek védurasága iránt támasztott igényeiről, valamint Bessarábiának a Duna torkolatát magába foglaló részéről. Hozzátette, hogy ha Oroszország ezeket a föltételeket tizennégy nap alatt el nem fogadja, Ausztria vele a diplomatiiai összeköttetést megszakítja. Báró Kemény jóslata szerint,² «Esterházy grót után Canrobert vár szerepre» a szerint, a mint a czár a békét vagy a háborút választja. Azonban a francziák nem bíztak benne, hogy Ausztria valóban háborút akarna s úgy hitték, kelleténél nagyobbra becsülte azt a befolyást is, melyet Oroszországra gyakorolhat. Ha Ausztria mégis háborút üzenne, az angolok szerint Oroszország azonnal leggyöngébb és fedezetlen pontjain támadná meg. «Az osztrák határok minősége kecsegtetőbb a támadásra, hogysem aggodalomra ne lenne ok.» Ha pedig Ausztria kezdené a háborút, nem számíthatna Németországra, mely őt csak megtámadtatása esetén köteles segíteni. Poroszország egy ilyen háború megindításának lehetőségei közt látta Lengyelország helyreállítását is, a mi szükséges következménye lenne Oroszország lengyel tartományai megtámadásának. A győztesek a hódítás joga szerint bánnának el az orosz tartományokkal. Ausztria átengedné Galiciát, Poroszország a poseni nagyhercegséget adná oda. De míg ő ezért semmit sem kapna, Ausztriát a moldvai és oláhországi fejedelemségek átengedésével kárpótolná.³ Általában véve, bár az angolok és a francziák elismerték, hogy Ausztria a négy pont elejtése óta új lépéssel közeledett hozzájuk, nem bíztak benne, hogy ezt a háború-indítás gondolatával tette.⁴ A magyarok politikai előnyöket nem remélve, a Fekete-tenger szabadságától s a Dardanellák megnyitásától hazájuk jólétének emelkedését várták. Hiszen a Fekete-tengerből az Adriai-tenger kikötői felé is újabb út nyílnék. A zimony—konstantinápolyi

¹ U. o. 1735. sz.

² 1738. sz.

³ U. o. 1856., 1764. sz.

⁴ U. o. 1855., 1739. sz.

vasút új mozgékonytárgyat éleszt a Balkánon. Ausztria stratégiai érdekei a Temesvár felől a dunai fejedelemségekbe vezető vasút kiépítését követelik, s ezt a vonalat a küsztenzsei (constanzai) csatorna vagy vasút kiépítésével kellene a Fekete-tengerig vezetni. A Dunát szabaddá kell tenni és szabályozni. Anglia mindenesetre sürgetni fogja, hogy Konstantinápolyt az Adriai-tengerrel Scutari irányában vasút kösse össze és sürgetni fogja a Szuezi-csatorna elkészítését. «Íme — szólta Kemény Zsigmond¹ — egész nagy hálózat kereskedelmi érdekből szőve s általa legyőzhetetlen kényszer Kelet politikai és társadalmi szerkezetének szétbontására. . . Ez a mostani háború jelentősége. Ezt köszönjük Mencsikoffnak.» Az osztrák kormány előterjesztésére a török kormány valóban még a háború idején elhatározta, hogy 360,000 piaszter költséggel kiépítteti a Nagyszébenbe, 316,000 piaszter költséggel pedig a Bukarestből Predealba (Brassó felé) vezető utat s 1857 végéig mind a kettőt be is fejezi; ellenben az oláh kormány a Bukarestből Orsova felé tervezett vasút kiépítését elhalasztotta s Dimmer Ferencz osztrák főmérnököt a brassó—bukaresti vonal tanulmányozására rendelte vissza.²

A mi a háborús fenyegetéseket illeti, tulajdonképen senki sem bízott Ausztria merész és gyors elhatározásában, mikor a dunai fejedelemségek katonai parancsnokát, Hess tábornagyot ötvenéves szolgálati jubileumán Bécsben Gorcsakoff herczeg vendégeli meg, a beteges Esterházy pedig oly lassan jár, hogy csak december 27-én közölheti a békefeltételeket Nesselrode-dal. A szentpétervári nép szívesen fogadta Esterházyt, mint a béke követét, de Rostowzoff, Orloff, Potemkin stb. nagyhangon hirdették, hogy Oroszország utolsó rubelét és utolsó katonáját is feláldozza európai befolyásának fenntartására, a kormány pedig egyre-másra küldözte a katonaságot Bessarábiába, s ez érthető fenyegetésül szolgált Ausztria ellen is. Nesselrode 1856 januárius 6-án értesítette Esterházyt, hogy az orosz kormány külön javaslatokkal fog válaszolni s Manteuffel báró porosz ezredes 8-án már érdeklődött Bécsben a császárnál,

¹ *Pesti Napló*, 1855., decz. 30., 1741. sz.

² U. o. 1856., 1810., 1858. sz.

hajlandó-e elfogadni Ausztria külön javaslatokat. Ezek 1856. januárius 10-én este érkeztek meg Bécsbe,¹ hol másnap a külügyminister a nyugati hatalmakkal azonnal értekezletet tartott s 13-án el is küldte ultimátum jellegű viszonzvását. A *Wiener Zeitung* januárius 17-én már nagybetűkkel közölte is azt a szentpétervári tegnapi táviratot, hogy «Oroszország — mint halljuk — az Ausztria által a nyugati hatalmakkal egyetértésben tett propositiókat, mint a megköendő békének alapföltételeit, egyszerűen és tartaléktalanul elfogadta.» Erre senki sem volt elkészülve. A czárt a közhit szerint az bírta elhatározásra, hogy Goresakoff 15-én éjfélig tárgyalván Buollal, meggyőződött róla, hogy ha Oroszország 18-áig egyszerűen és tartalékgondolat nélkül el nem fogadja a feltételeket, Ausztria nemcsak a diplomatiiai viszonyt szakítja meg, hanem teljes katonai erejével kényszeríti Oroszországot a békére; s ennek a fenyegetésnek a másnap (január 16.) a császár elnöklése alatt Hesz tábornagy s a legkiválóbb haditekingtélyek bevonásával tartott haditanács adott súlyt.

Az elfogadott föltételek szerint 1. a dunai fejedelemségekben az orosz protectoratust teljesen eltörlik; Oroszország semmi külön jogot nem gyakorol a fejedelemségek belső ügyeire; azok megtartják szabadalmaikat és kiváltságáikat a porta véduasága alatt s a szultán, a szerződő fejedelmekkel egyetértve, népek szükségéinek és vágyainak megfelelő belső szervezetet ad ezen fejedelemségeknek. Ezek a védő (souverain) hatalommal egyetértve a földrajzi helyzetöknek megfelelő állandó honvédelmi rendszert fogadnak el és semmiféleképen sem lehet őket akadályozni, hogy bárhonnán jövő idegen támadásokat vissza verjenek. Oroszország beleegyezik, hogy az európai Törökország felé határait kiigazítsák; a Chocintól a Salzyktóig nyuló vonalat átengedi a dunai fejedelemségeknek, illetőleg a porta védualmának. 2. A Duna és torkolatai szabadságát hathatósan biztosítják azok az európai intézkedések, a melyeknél a szerződő hatalmak egyenlően képviseltetik magukat. Minden szerződő hatalomnak jogában áll, hogy a folyam torkolatainál egy-két könnyű hadihajót tartson a Duna szabadságára vonatkozó rendszabályok végrehajtásának biztosítása végett. 3. A Fekete-tengert semlegessé teszik. Megnyitják minden nemzet kereskedelmi hajózása előtt, de elzárják a hadihajók előtt. Következésképen ott nem lehet fölállítani és föntartani tengeri hadi arsenálokat. Minden nemzet kereskedelmi és tengerészeti érdekeinek védelmét a nemzetközi jognak és a szentesített szokásoknak megfelelő intéz-

¹ Ezeknek öt pontja van u.-o. 1856., 1752. (nem hiteles szövegben). A *Wiener Zeitung*ból átvett eredeti szöveg 1756. és 1758. sz.

mények föllállításával biztosítják a Fekete-tenger kikötőiben. A két parti hatalom kötelezi magát, hogy ott csak a partjaik szolgálatára szükséges mennyiségű és meghatározott erejű könnyű hajókat tartanak. 4. A porta keresztyén (rajah) alattvalóinak szabadalmait a szultán függetlenségének, méltóságának és koronájának sérelme nélkül fogják megállapítani, a mennyiben Ausztria, Franciaország, Nagybritannia s a magas porta tanácskoznival fognak a szultán keresztyén alattvalói vallásos és politikai jogainak biztosításáról s a békekötéskor Oroszországot is hozzájárulásra szólítják fel. 5. A hadviselő hatalmak fenntartják azt a jogukat, hogy a négy biztosítékon kívül, Európa érdekében, külön feltételekkel is előállhassanak.

A föltételek elfogadásának hírért I. Ferencz József császár a 16-án este tartott kamarai bálban maga közölte az előkelő társasággal, melyben azonban Buol és Gorcsakoff nem vettek részt, hanem éjjél utánig tanácskoztak. A császár Manteuffel ezredes előtt meglegedését nyilvánította, hogy most már helyreáll a régi egyetértés Oroszország és Ausztria közt. A berliniek csak másnap értesültek a kedvező fordulatról, azonban Párizsban és Londonban Esterházy útján már aznap (16-án) tudtak róla s a börze a hírt mindenütt azonnal áremelkedésekkel üdvözölte. «Az öröm — írta az *Independence Belge* — oly nagy, a közvéleményre gyakorolt benyomás oly élénk, a béke annyira megfelel mindenki óhajlásának, hogyha ezekben az új reményekben is csalódnánk, nincs olyan káromkodás — ez a szó nem igen erős — azon hatalom ellen, a melynek rosszakarata vagy túlzott követelése a béke művét megakadályozná.» A lap különösen Angliára czélt, mely az ötödik pontot túlságos hadikárpótlás követelésével stb. békerontásra szeretné fölhasználni. Báró Kemény Zsigmond ezzel szemben a béke megkötését attól várta,¹ hogy olyat ne vegyítsenek a követelések közé, a mi nem tartozik össze a háborút okozó kérdésekkel; a megkötendő béke tartósságát pedig attól várta, hogy szigorúan megvalósítsanak mindent, a mit a békeelőzmény tartalmaz. Magyar szempontból is aggasztónak tartotta pl., hogy a dunai fejedelemségek közt nem szólnak Szerbiáról, melynek alkotmányáért, a bukaresti béke értelmében, a török ellenében így továbbra is Oroszország kezekednék, míg Moldva és Oláhország attól a felügyelettől

¹ *Pesti Napló*, 1856., 1763. sz. B. Kemény: *Vissza- és elöretekintések* cz. cikkében (u. o. 1759—1770.) behatóan foglalkozott az öt ponttal, de a magyar érdekek kiemelését érthető okokból mellőzte.

megszabadulna. Az egyezkedő feleknek tehát, ezen anomália megszüntetése végett, Szerbiával is foglalkozniok kell.

1856 februárius elsején Angol-, Francia-, Orosz- és Törökországok képviselői ¹ az osztrák külügyminisiteriumban már alá is írtak egy jegyzőkönyvet, melynél fogva a békeelőzményeknek Oroszország által elfogadott szövegét hitelesítették s ezzel annak kötelező erőt adtak. Ausztria, mely alkalmas pillanatban lépett közbe a czárnál, ekként egész Európának hasznos szolgálatot tett. Az összejövetelel egyúttal elhatározták, hogy mindegyik kormány felhatalmazottakat nevez ki a békeelőzmények forma szerint való aláírására s a fegyverszünet és a végleges békeszerződés megkötésére, mi végből három hét múlva Párizsban jönnek össze. Februárius 5-én a *Moniteur* már közölte a meghatalmazottak jegyzékét : Franciaország részéről Walewsky gróf és Bourqueney báró ; Ausztria részéről Buol-Schauenstein gróf és Hübner báró ; Nagybritannia részéről Clarendon gróf és Cowley lord ; Oroszország részéről Orloff gróf és Brunnow báró ; Sardinia részéről Massimo d'Azeglio s a török porta részéről Ali basa és Mehmed Dzemil bej. Az egy hónap múlva meghívott Poroszországot báró Manteuffel és gróf Hatzfeld képviselte.

Bourqueneyt Ferencz József császár februárius 3-án búcsúkihallgatáson fogadta s a báró 7-én el is utazott Párizsba. Az osztrák külügyminister 13-án követte, gróf Széchenyi Kálmán követségi titkár, Meysenburg és Kletzl kíséretében. A congressusi előkészületek személyi hírei mellett a magyar lapok megfeledeztek arról is, hogy följegyezzék Magyarország egykori legyőzójének, Paskjevics Iván Feodorovics tábornok, varsói hercegnek halála napját (1856 februárius 1.) és temetése előkészületeiről is csak februárius 10-én és igen szárazon közöltek pár sort. ² Nem többet, mint arról, hogy a czár Esterházy gróf osztrák követet februárius 6-án végre ünnepies kihallgatáson fogadta. ³ Másnap Ausztria a keleti kérdésben a német szövetségnek is előterjesztést tett s remélni merte, hogy Németország, Ausztriá-

¹ Buol-Schauenstein, Seymour, Bourquenby, Goresakoff, Ihzan.

² *Pesti Napló*, 1776., 1779. sz.

³ U. o. 1781. sz.

val egyesülten, elfogadja és fenntartja azokat az alapokat, melyeken a congressus a közbékét szilárdan és tartósan fölépítheti.¹ A szövetséggyűlés februárius 21-én el is fogadta az előterjesztést.

Ezalatt a konstantinápolyi conferentia, melyen Ausztriát Prokesch-Osten báró képviselte, elkészült a huszonegy reformponttal, melyet a szultán utóbb hattiserifbe foglalva hirdettetett ki a mecsetekben; a dunai fejedelemségek reformjával azonban nem boldogult s a döntést a párizsi congressusra hagyta. A magyar sajtó természetes érdeklődéssel fogadta az oláhországi uraknak a dunai fejedelemségek ügyében a congressushoz intézett emlékiratát,² melynek első és feltétlen kívánsága a két fejedelemségnek egy állammá egyesítése volt. «Egy ilyen jól szervezett s tartós alapokon nyugvó román állam — mondták — mind földrajzi helyzete, mind népfaja következtében igen kitűnő szerepet játszanék azon hivatásánál fogva, hogy a nyugati civilisatiót keleten behozza s ott a nagy latin népcsaládot képviselje; egyszersmind, hogy Ausztriát, egész Európát és a Keletet Oroszország panszláv és görögkeleti törekvése ellen védelmezze. Eddig összekötő tag volt, de ezentúl a román választófal volna Észak és Dél szlávjai közt.» Bessarabia visszaadása azonban (holott a bécsi pontok csak egy kis határigazításról beszéltek) életkérdés az új román állam fölépítésére. Az Al-Duna hajózhatóvá-tételének gondja is az új román államot illeti; ha ismét visszakapja régi partjait a Pontus mellett, ha Oroszországot visszaszorítják a Dnjesterre s a Duna torkolataiból teljesen kizárják, csak akkor lehet elérni azt a célt, a melyet a bécsi conferentián egy európai parti bizottság tervezésével tartottak szem előtt. Az a román állam, mely a Kárpátok, a Duna, Pontus és Dnjester közt az európai hatalmak kezessége és a szultán védurasága közt hatmillió lélekkel alakulna, gyors lépéseket tehetne a művelődésben s polgárosító küldetését teljesíthetné, minthogy vérszerinti testvérét, Sardiniát és Belgiumot, versengve utánozná. Oroszország azon képességének, hogy a dunai vonalról Törökországot, a Kárpát völgyeit, Er-

¹ A jegyzék teljes szövege u.-o. 1785. sz.

² Szövege *Pesti Napló*, 1856 febr. 25., 1790. sz.

délyt, a Bánságot és Magyarországot fenyegetse, egyszerre véget vetnének. Az emlékirat mint második feltételt a fejedelem szabad választásának jogát s azt fejtegette, hogy a szükséges belügyi reformokat (az örökös jobbágyság megszüntetését, a parasztok emancipációját, az egyenlő adózást stb.) az új román állam a szervezendő politikai testületekkel saját hatáskörében eszközölné.

A párizsi congressus februárius 25-én csakugyan megnyílt s azonnal elhatározta, hogy a fegyverszünet márczius 31-éig tartson. Ezen a congressuson Ausztria képviselői élénken résztvettek ugyan s pl. a kalózkodás ügyében és az olasz kérdésben figyelemreméltóan felszólaltak, de különösebben mégis csak a dunai fejedelemségek, valamint a dunai hajózás ügyében igyekeztek irányadó magatartást elfoglalni; hazánkat is ez a két kérdés érdekelte leginkább.

A dunai fejedelemségek egyetértésének kérdését a márczius 8-iki ülésen Walewski gróf francia megbízott vetette föl s ezt Clarendon lord is támogatta, kiemelvén, hogy hasznos és czél-szerű volna a nép kívánságait figyelembe venni. Ellenben Ali basa és Buol gróf az egyesítés ellen szóltak, egyrészt azért, mert a népet különben sem vonták be a tanácskozásba, másrészt, mivel azt nem is a nép, hanem személyes tekintetekből csak néhány úr óhajtja. Mivel azonban az oláhok és az oroszok is az egyesítés mellett voltak, a török és osztrák küldöttek kormányaikhoz fordultak utasításért. A márczius 25-iki ülésen nem volt ugyan szó a két fejedelemség egyesítéséről, a *Patrie* — egy bécsi levél alapján — mégis azt a hírt terjesztette, hogy az az egyesítés és a függetlenség ellen nyilatkozott. A levelező megjegyezte, hogy a független fejedelemségekben az oroszok tetszés szerint ármánykodhatnak és más török délszláv tartományokat is csatlakozásra bírhatnak; a mi azonban sértené Törökország területi épségét s megrontaná Európa békéjét.

A Duna-hajózás érdekében Ausztria képviselője, Buol, erélyesen lépett föl. A márczius 12-iki ülésben kifejtette, hogy a bécsi congressusnak elveit, a melyeket a különböző országokon átmenő folyók hajózására nézve megállapított, ezentúl is fenn kell tartani. A folyamrendőrségre tehát csakis a folyó partján lévő államok illetékesek; a tervezett európai bizottság azonban

a dunamenti államok képviselőin kívül a nem parti államok képviselőit is magában foglalja. Az az állandó bizottság, mely ennek helyébe lép, a hozott határozatokat végrehajtja s munkásságát az Al-Dunára és ennek torkolatára is kiterjeszti. Walewski erre megjegyezte, hogy a négy pont értelmében a folyam szabad hajózásáról gondoskodni kell, Clarendon pedig hozzátette, hogy ellenkező esetben Ausztriának, mint a Felső-Duna egyedüli gazdájának a folyó alsó hajózásában is oly kiváltságos előnyei volnának, a melyeket az értekezlet jóvá nem hagyhatna. Az osztrák meghatalmazottak siettek kijelenteni, hogy Ausztria a birodalom egész területén a kereskedelem teljes szabadságát óhajtja helyreállítani, ezt óhajtja a Duna hajózása tekintetében is; másrészt azonban olyan régibb kötelezettségei és szerzett jogai vannak, a melyeket mellőzni nem lehet. A bizottságnak tehát nem adhatna olyan felhatalmazást, a melyet az a Felső-Dunán nem gyakorolhat. A francziák azonban épen a bécsi congressusra hivatkoztak, mely szerint a Duna szabad hajózásáról az egész vonalon gondoskodni kell; másrészt pedig el kell hárítani a hajózás és a kereskedelem elé az Al-Dunán s a torkolatoknál emelkedő akadályokat. A márczius 14-én tartott ülésen azután Buol bejelentette, hogy új utasítása értelmében belenyugszik a bécsi congressuson megállapított elveknek mind a Felső-, mind az Alsó-Dunán való alkalmazásába. 22-én Oroszország is helybenhagyta a Dunára nézve közte és Törökország között kötendő egyezség tervezetét.

A tárgyalások gyorsan haladtak s a békekötést a hatalmak képviselői a fegyverszünet lejárta előtt egy nappal, márczius 30-án délután egy órakor már aláírhatták. A sastollat, mely Európa nyugalma egy pillanatra visszaadta, a conferentia III. Napoleon feleségének ajándékozta, ki két héttel azelőtt adott életet a francia trón örökösének.

B. Kemény Zsigmond április elsején a békét abban a hitben tudatta a magyar közönséggel, hogy Európa s a közműveltség sokat nyert vele, ha nem is eleget. Figyelmét első sorban a Duna torkolatának s a Fekete-tengernek semlegessége ragadta meg, a mi óriási hasznot hajthat a kereskedelemnek, különösen — az angolnak. Minden árú, mely felénk vagy Ázsia felé tart — úgy mond — heves terjesztője lesz a szabad kereskedelem

tanának s a népeket, a melyek életrevalók, gazdagítani, a melyek pedig magukat az új viszonyokba jól beletalálni nem tudják, sülyeszteni fogja.» Másik főnyereségnek azt tartotta, hogy Európa megmenekült az orosz félelemtől, vagy legalább Konstantinápoly elfoglalásától. A keleti kérdést azonban már az ő megállapítása szerint sem oldotta meg. Ennek érdekében a *Ti-mes* is sürgette a dunai fejedelemségek kérdésének gyors megoldását. Most a románok területének egy része orosz uralom, a másik osztrák megszállás alatt áll. Ausztria és Oroszország egyaránt nagy seregeket állíthat fel Románia azon részének határain, a mely még mindig független s mind a kettő kísértetbe jöhet, hogy megszegje a kötések, mert terjeszkedni akarnak s attól tartanak, hogy ebben egyikök megelőzi a másikat. A szövetségesek tehát biztos alapon intézzék el ezt a kérdést s a fejedelemségeknek oly politikai szervezetet adjanak, a mely kielégíti a lakosokat, s a memyire lehet, a porta jogait is fenntartják, úgy hogy egyik szomszédos hatalomnak se adjanak jogot a támadásra. Csak így lehet biztosítani Európa nyugalmát.

A párizsi conferentia részben a keleti, részben az olasz ügyek rendezése miatt április 16-ig valóban még a béke aláírása után is folytatta tanácskozásait s a sötéten látók attól féltek, hogy ez a kérdés megint felborítja a nagynehezen helyreállított békét. Így történt, hogy április 15-én Franciaország, Nagybritannia és Ausztria külön szerződést kötöttek, a melyben Törökország területének épségéért a jövőben is kezesskedtek. Kijelentették, hogy a portával egyetértéssel a teendő rendszabályokra nézve, egymás közt szabályozzák a katonai és tengeri erők alkalmazását s a párizsi béke minden megsértését háborús oknak tekintik. Ezt a hármasszövetséget, melynek éle Oroszország ellen fordult, a hatalmak április 29-én megerősítették.

Fél esztendő mulva báró Kemény úgy találta,¹ hogy erre a szerződésre nem lett volna szükség, ha a párizsi congressus nem tartja a béke siettetését a legfőbb tekintetnek s ha III. Napoleon nem feszíti meg minden erejét, hogy néhány kérdést szándékosan megoldatlanul hagyjon. A kényes kérdések megoldatlan

¹ *Pesti Napló*, 1856 nov. 8., 2038. sz.

maradása után az április 15-iki szerződés mellőzhetetlen és üd-
vös intézkedés volt; de jobban megharagította az oroszot, mint
a mennyire nehezebbé eshetett volna e hatalomnak, ha a párizsi
értekezlet szigorúan jár el vele szemben s nem kímél időt és fá-
radtságot a tisztábajövetelre. Élesebben látók ebből a szerző-
désből újabb háború veszedelmét jósolták. A nagyon bizako-
dókra, kik «fém ruhát öltöttek, mert vége a harcznak és a
munkának», Kemény Zsigmond az Üdvözítő szavait idézte:¹
«Mikor este vagyon, azt mondjátok, tiszta idő lesz, mert az
ég veres. És reggel azt mondjátok: ma háborgó idő lesz,
mert a szomorú ég veres. Rövidlátók! Ti az ég ábrázata közt
választást tudtok tenni, de az *idők jeleit nem tudjátok megvá-
lasztani.*»

Körülbelül erről vádolta a congressust a lengyel emigratio-
nak Párizsban május 3-án kelt emlékirata is, melyet Ostrowski
május 20-án adott át a congressus elnökének, Walewski grófnak.²
I. Napoleonnak abból a nyilatkozatából indult ki, hogy Lengyel-
ország beolvasztása Oroszországot mindenhatóvá tenné, s panaszt
emelt, hogy most a párizsi béke még csak a nevét sem említette
Lengyelországnak. Ők azonban — éppen a bécsi congressusnak
1815 május 3-án kelt okirata alapján — azt követelték, hogy nem-
zeti intézményeiket a hatalmak örök időkre visszaadják és
biztosítsák; a Lengyel-királyságot és Krakó szabad városát,
a melyet a bécsi congressus szervezett, a melyet azonban 1831 —
1846 közt Oroszország és Ausztria jogtalanul beolvasztott, az
Oroszország, Poroszország és Ausztria által 1815-ben elfogadott
alapokon ismét helyreállítsák s a napoleoni törvénykönyvet
egész Lengyelországban megint törvényes erőre emeljék. —
Kiemelték, hogy a keleti kérdést, ezt az általános problémát,
a lengyel kérdéstől, mint ennek kiindulási pontjától és főelemétől,
semmiképen sem lehet elválasztani. Ha Lengyelország kizárásával
akarnák megoldani, gyöngye és törekeny intézkedést tennének,
a minthogy az április 15-iki pótszerződésben ennek bizonyosságát
is adták. Pedig Lengyelországnak a nyugati és keleti hatal-
mak közé helyezése, egy ütköző állam megalapítása vagy inkább

¹ U. o. 1827. sz.

² Teljesen közli *Pesti Napló*, 1856., 1884. sz.

helyreállítására az egyetlen logikai és erélyes eszköz arra, hogy Oroszországot nyugat- és délfele terjeszkedésében feltartóztassák. Olyan igazság, a melyet Ausztria-Magyarország és Németország hatvan esztendő múlva minden fenntartás nélkül elősmert, midőn 1916 november 5-én Lengyelországot az oroszoktól független állammak nyilvánította. Ekkor azonban az emigránsok emlékirata fölött a hatalmak napirendre tértek.

VI. Az osztrák beavatkozás epilógusa.

Félhivatalos osztrák lapok előkészítették a világot arra, hogy az osztrák csapatok nem hagyják oda addig a dunai fejedelemségeket, míg a hoszpodárság szervezetének kérdését el nem intézik. Ezzel siettetni akarták ugyan a porta reformáló tevékenységét, másrészt azonban kijelentették, hogy csak a legszenvedelmesebb bujtogatók hirdethetik, hogy Ausztria ezeket a fejedelemségeket állandóan meg akarja tartani magának. «Mi — úgymond a *Pesti Napló*¹ — nem tudjuk, mi haszna származhatnék ebből Ausztriának. Ki a császári állam különböző részeinek területét és műveltségi állapotát csak felületesen ismeri is, az tudni fogja, hogy kormányunknak legtávolabbról sincs oka birtoknagybóbitásra törekedni. Miután a Duna szabadsága biztosítva van, következésképp iparunkra és kereskedelmi viszonyainkra nézve különben is a legszélesebb működési kör áll nyitva, tehát mindent megnyert, mit jelenleg kívánhat, hogy kereskedelmi politikai hatalma kifejtésének anyagi akadályaival sehol se találkozzék. Ellenben a dunai fejedelemségek tényleges bírása csak kiapadhatatlan forrása lenne az Ausztria és Oroszország közötti ellenséges indulatnak, mely egy majd nyílt, majd titkos, de sohasem nyugvó harezra vezetne szükségképpen Oroszországgal; s a világ jelen állása valóban nem olyan, hogy tanácsos lenne a hatalmas szomszédal keleten örökre meghasonlani».

I. Ferencz József a márczius 30-iki párizsi békét a maga részéről április 15-én már valóban aláírta s egyuttal elrendelte, hogy az európai béke helyreállításáért a birodalom minden

¹ 1856 ápr. 20., 1843. sz.

templomában hálaadó istentiszteletet tartsanak. A diplomaták, pl. a magyar Esterházy Bálint és György, rendkívüli követek és meghatalmazott ministerek április 14-én nagy kitüntetésekkel kaptak. Magát a békeoklevelet a magyar közönség csak április végén, de akkor sem teljesen hiteles szövegben ösmerte meg¹ s annak 34 pontja közt elszórtan és részletesen megtalálta mindazokat a vezérelveket, amelyeknek alapján Ausztria, mint az eseményeknek tulajdonképen csak szemlélője, az egész békemozgalmat megindította. Az angolok Napoleon művének, tehát francia békének nevezték azt, holott mostan szerzett anyagi előnyeiknél fogva angol békének nevezhették volna. Ausztria megtudta őrizni semlegességét, reá tehát a béke csak annyiban tartozott, a mennyiben visszatartotta a háborúba való beleegyezéstől, helyet biztosított neki a nemzetközi Duna-bizottságban (16. §.) s foglalkozott Moldva- és Oláhországgal, melynek területén az ő megszálló csapatai állottak. Legjobban azonban az érdekelhette, a mi az oklevélből kimaradt, t. i. a dunai fejedelemségek ügyének végleges rendezése, mert ennek függésben tartása bármely pillanatban olyan bonyodalommal fenyegette, a mely, mint szomszédot, s mint a tartományok tényleges megszállóját, vagy Orosz- vagy Törökországgal, sőt talán mind a kettővel is összeütközésbe hozhatta. A conferentia különben, már a béke megkötése után, úgysis megállapodott abban, hogy a Moldvát és Oláhországot megszállva tartó nyolcz osztrák dandár nyolcz hónap alatt ürítse ki a két török tartományt, olyképen, hogy minden hónapban egy dandár térjen vissza Erdélybe, illetőleg a birodalomba. Azonban, báró Kemény szerint,² jobb nem sietni a csapatok kivonásával, mert a keleti kérdésben az európai egyensúlyra vonatkozó főczélon kívül — ez Konstantinápolynak az orosz foglalás ellen való megvédése — okvetetlenül még két dolgot kell elérni: t. i. a török birodalomban élő keresztények jogviszonyának s a Duna és a Fekete-tenger szabadságának biztosítását.

¹ A *Pesti Napló* 1856 ápr. 27—29-én közölte. Teljesen hiteles szövegének magyar fordítása május 3-án az 1855. számban (latin bevezetéssel és záradékkal és három melléklettel.)

² *Pesti Napló*, 1856., 1855. sz.

Már 1856 április elején beszéltek arról, hogy Napoleon Buol grófnál szóba hozta, nem cserélné-e el Ausztria Lombardiát a dunai fejedelemségekkel. Azonban éppen a congressusi tárgyalások mutatták, hogy Ausztria nagyon ragaszkodik olaszországi területeihez; május 20-án pedig már megjelent Ferencz József császár hadiparancsa, mely fogantatot szerzett a conferentián a dunai fejedelemségek kiürítése iránt hozott határozatnak. Ez a megszállás — a császár szerint — a csapatoknak alkalmat szolgáltatott, hogy a háború sanyarúságaitól súlyosan meglátogatott tartományokban nehéz viszonyok közt s különféle akadályok ellen a kitartásban és nélkülözésekben a próbát megállják. Ebben a helyzetben jelesen kitűntek, s a katonai szellemet s jó anyagi állapotukat a legkielégítőbb módon tartották fenn; miért is «abban a pillanatban, midőn ez a hadtest a fejedelemséget ismét elhagyni készült», a császár meglegedését nyilvánította a tisztikar s a legénység iránt, gróf Coronini altábornagyot pedig azért, mert a megszállás alatt súlyos körülmények közt mély belátást és valódi feláldozást tanusított, a Lipót-rend nagykeresztjével tüntette ki.¹ Lyndhurst lord az angol parlament felsőházában mégis május 27-én a dunai fejedelemségek dolgában kérdést intézett Clarendon grófhoz, a ki kijelentette, hogy bízik a fejedelemségek haladéktalan kiürítésében.²

Mindamellett olyan hírek terjedtek el, még pedig berlini forrásból, hogy Ausztria rá akarja venni Törökországot a Moldva és Oláhország megszállása iránt 1854 június 14-én kötött, de a párizsi béke következtében megszüntetett szerződés megújítására; tehát nem akar megfelelni a két fejedelemség elhagyására vonatkozó békepontnak. Álláspontjának erősítésére mindent elkövet, hogy Stirbey herceget, a ki Ausztria lekötelezettje, a szultán le ne tegye a hoszpodárságról, hanem kajmakám címmel tovább is hagyja meg méltóságában.³ Ugyanakkor az orosz sajtó szintén éles támadásokat intézett Ausztriának moldvai és oláhországi politikája ellen, a mit az osztrák lapok nem kisebb heveséggel viszonzottak.⁴ A vádak nemcsak az iparban és a

¹ U. o. 1877., 1879. sz.

² U. o. 1879., 1882. sz.

³ *Pesti Napló*, 1856., 1888. sz.

⁴ 1889. sz.

kereskedelemben, hanem a politikában való érvényesülésre is vonatkoztak. A magyarok inkább csak amaz iránt érdeklődtek; mert — mint egy iparos helyesen fejtegette¹ — a legújabb európai események, különösen a keleti háború következtében keletkezett európai szövethatárok, a Fekete-tenger s a Duna megváltozott viszonyai, a béke helyreállításával felszabadult erők az iparmozgalmaknak egészen új, eddig ismeretlen területeket nyitottak meg és — különösen hazánkra nézve — az ipar tekintetében új korszakot készítettek elő. Mások, pl. Jakab Elek, az erdélyi vagyis a birodalmi keleti vasút kiépítését sürgették, mely Bécset, Pestet, Erdélyen át kötné össze a Fekete-tengerrel.² Báró Kemény szerint is³ az volt a feladat, hogy a Közép-Duna völgyéből minél mélyebben nyomuljunk az Al-Duna völgyeibe s el kell érniünk, hogy mikor a török uralmat fenntartani többé nem lehet, az Al-Duna völgyének sorsáról kétség többé ne lehessen; a keletre Erdélytől a dunai fejedelemségekbe tervezett három vasutvonalra tekintve, a kereskedelem és ipar fejlesztéseinek előnyei mellett számítani kell arra a politikai osztalékra is, mely a magyar nemzet része lesz, ha Ausztria befolyása keleten egész jelentőségében meggyökerezik.

Azonban míg Ghica Sándor moldvai hoszpodár nyíltan kedvezett a porosz bank- és egyéb alapításoknak, Stirbey oláhországi hoszpodár, tekintettel arra, hogy méltóságában a békekötés értelmében nem maradhat meg sokáig, osztrák-barát létére sem pártolt osztrák alapításokat.⁴

A moldvai nép osztrák-ellenes magatartása éppen nem sietette az osztrákokat, hogy a fejedelemségtől kivonuljanak; a *Steva Dunari* («A Duna csillaga») című jassyi lap tehát június 12-én felszólította a «hazájukat szerető románokat», hogy maradjanak meg ezután is abban a csodálatraméltó csendben és türelemben, a melylyel eddig annyira kitűntek s őrizzék meg minden összeütközéstől. Ily módon — úgy mond — s a nyugati nagyhatalmak segítségével minden nehézséget legyőzünk s megmutatjuk, méltók vagyunk arra, hogy egy nemzetté legyünk».

¹ 1894—5. sz.

² 1898. sz.

³ 1954. sz.

⁴ 1899. sz.

Időközben a francia-osztrák barátság, mely az április 15-iki szerződésen alapúlt, olyképpen látszott megerősödni, hogy az oroszokat nyugtalanította. Mikor a bécsi új francia követ, Bourqueney báró átnyújtotta megbízó levelét Ferencz József császárnak, átnyújtotta Napoleon sajátkezű levelét is, melyben a császár óhaját nyilvánította, hogy személyesen megismerkedjék a lovagias uralkodóval. Az orosz politikusok azonban rajta voltak, hogy az osztrák-francia szövetség helyett, mely Törökország ellen s a Balkán-ügyekben való erélyesebb föllépéseket gátolta, inkább egy orosz-francia szövetség alakuljon. Bourqueney, Talleyrand és Koller bárók július 2-án tanácskozást tartottak Buol külügyministerrel a dunai fejedelemségek kérdésében s Koller báró néhány nap mulva már az itten nyert friss benyomásokkal indúlt Bukarestbe, hogy résztvegyen a fejedelemségek ügyében kiküldött európai bizottság tanácskozásain. Elutazását az a berlini hír előzte meg, hogy a fejedelemségek dolgában Franciaország csatlakozott Anglia felfogásához, mely szerint Moldva és Oláhország külön fejedelemségek maradjanak, Nagybritannia az egyesítéshez ragaszkodik, de elfogadja a többség nézetét, — Oroszország beleszólása pedig csak arra volt jó, hogy az osztrák politika sikerét még jobban biztosítsa. Törökország a kormányzat kérdésében még a bizottság összeülése előtt intézkedett: Ghica és Stirbey hoszpodárok helyett, mivel idejük lejárt, kajmakámokat nevezett ki. Az új kormány megalakulásának napján, július 7-én, Stirbey herczeg lelkes kiáltványt intézett a néphez. «A jelen pillanat — végezte — a legnagyobb jelentőségű. Hazánk jövője függ tőle. Csupán csendes, méltóságos, megfontolt magatartás vívhat ki győzedelmet ügyünk számára; csupán ez felelhet meg a szultán ő felsége nagylelkű szándékainak és a nagyhatalmak nemes érzzatainak». Két nappal azelőtt (júl. 5.) Karagyorgyevics Sándor szerb fejedelem is tudatta népével, hogy az európai béke helyreállt, a szerbeknek a szultántól megerősített jogait és szabadságait a béke is biztosítja, s a Duna szabályozása végett kiküldött bizottságban Szerbiának is helyet ad. 15-én Danaurov orosz követségi tanácsos meghozta Bécsbe (a külügyministerré kinevezett Gorcsakoffot helyettesítő) Balabine orosz követségi tanácsosnak az orosz kormány jegyzékét, a mely a dunai fejede-

lemségek egyesítésének kérdésében nagyon kitérő módon nyilatkozott s az egészet a közvélemény megnyilatkozása és a két tartomány óhajta szerint kívánta megoldani. Az osztrák biztos, báró Koller, tehát egyelőre nyugodtan indulhatott fürdőzni Karlsbadba, mert a bizottság ilyen színtelen nyilatkozat után kénytelen volt várakozni. A csár különben Budberg bárót nevezte ki bécsi követté, Tornau ezredest pedig gr. Stackelberg helyébe katonai meghatalmazottá. Időközben újabb borulat mutatkozott Montegróban, hol az éppen imént elmúlt világháborúnak is első jelenete lejátszódott; de most Buol gróf és Prokesch báró résen álltak, hogy a porta és Montenegro közt támadt újabb egyenetlenséget elenyésztessek. Az a körülmény, hogy az orosz kormány szokatlan gyorsasággal küldött Ragusába új főconsult, azt gyaníttatta, hogy megint nem akart kimaradni a játékból s Montegróban az orosz politikára nézve újabb kedvező csatlakozási pontot keresett.¹ A szerb kormány szintén éppen ezt az időt találta alkalmasnak, hogy a nagyhatalmak közbenjárását kérje a portánál katonasága létszámának emelésére. Hiszen éppen a török határtartományok védtelensége okozta, hogy a mult háborúban az oroszok azonnal a Dunáig nyomulhattak s a háborút egyenesen a török birodalom belső tartományainak megtámadásával kezdhették meg. Ha a szerb hadsereget 2400 főről 12,000-re emelhetnék föl, ez az erő már meggátolhatná a bolgárok és bosnyákok eshető felkelését is, mert Szerbia mintegy ék gyanánt áll e két török tartomány közt.² De ugyanakkor hír szerint az oroszok a dunai bizottságban tiltakozni készültek az ellen, hogy Belgrádnak török őrsege legyen. A Balkán-félszigetről minden pillanatban várható orosz meglepetéssel szemben Európát s főképp Ausztriát, még az sem nyugtathatta meg, hogy koronázása alkalmából a csár négy esztendőre egész Oroszországban megszüntette az ujonczozást s így hadserege létszámát mintegy 40%-kal leszállította.³ E mellett azonban szemrehányás, sőt fenyegetésképen hangzott Goresakow külügyminiszternek az ausztriai és más országok-

¹ *Pestí Napló*, 1856., 1984. sz.

² 1987. sz.

³ Manifestuma szó szerint u.-o. 1989. és 1991. sz.

beli orosz követekhez Moszkvából szeptember 2-án küldött körirata,¹ melyben nem vonta kétségbe, hogy a múlt háborúban a viszonyok követeléseihez képest cselekedtek, s most a háború után mindenik feljogosítva érzi magát, hogy külön érdekeinek és számításainak megfelelő eljárást kövessen. Nem vádolt senkit, hogy fegyver gyanánt használt olyan nagy szavakat, a melyekre szüksége volt abban a pillanatban, hogy a csatatérnek nagyobb terjedelmet adjon, azonban az ilyen nagy szavakat azután az arsenál porába lehetett félrelökni. Kétségkívül őszintén és nyíltan gondolkoztak s elveiket meg is akarták valósítani; tehát bizonyára a béke állandóságát is őszintén kívánták. De kérdés, teljesült-e ez a remény, helyreálltak-e a nemzetközi viszonyok? Görögországban és a nápolyi királyságban semmiesetre sem. A hellen területnek az uralkodó akarata és a nép hangulata ellen való megszállására többé a legcsekélyebb ok sincs. Az idegen, katonaságnak tehát onnan ki kell vonulnia; s a nápolyi király jogait is biztosítani kell.

Hogy a hatalmak őszinteségének kétségbevonása első sorban Ausztriát illette, melynek kétes magaviselete, majd ultimátuma és szuronyok élére alapított közbenjárása nagyban előmozdította az oroszokra nézve kedvezőtlen párizsi békét, azt mindenki természetesen találhatta. Gorcsakownak, ki bécsi orosz nagykövetből lett külügyministerré, kétségtelenül főleg a magyarországi orosz beavatkozásra vonatkozik az a megjegyzése, hogy a most hallgatagsággal vádolt Oroszországot néhány év előtt éppen azzal vádolták, hogy szavát a jog érdekében mindenütt felemelte. Ez az eljárás nem egy kormánynak szolgált védelmére s belőle Oroszország a legkisebb hasznot sem húzta; mégis azzal vádolták, hogy Isten tudja milyen egyetemes uralkodásra törekszik. A czár nemzeti, de nem önző politikája érdekében szavát ezentúl is fölemeli mindenütt, a hol a jog ügyének használhat vele. S kérdés volt, nem számította-e ezek közé azt is, a mi különösen a francia és az angol udvarokat izgatta, hogy Ausztria — bár intézkedett — még mindig nem ürítette ki a dunai fejedelemségeket, sőt — zavargásoktól tartva — a télen át is ott akarta hagyni hadait.

¹ Egészen közli a *Pesti Napló* 1856., 2000., 2001. sz.

Esterházy Pál herceg, a császár rendkívüli követe, augusztus 22-én, gróf Apponyi Gyula kamarás és hg. Esterházy Miklós kíséretében ilyen körülmények közt érkezett meg Moszkvába, hogy a czár koronázása ünnepén Ausztriát képviselje. Ő maga gr. Esterházy Bálint osztrák nagykövethoz szállt, kísérete pedig a császári palotába. Csodálatos beszámolókat írtak a magával vitt drágaságokról, a fényről, a melyet űzött, díszmagyar ruhájának mesés értékéről. Azonban a követek bemutatásakor és a szeptember 7-én tartott koronázáson mégis a francia Morny és az angol Granville után következett, mert megbízólevelét állítólag Bécsben feledte. A czár is hidegen fogadta, s ezt nem lehetett feledni annak ellenére sem, hogy a lapok Esterházynek szeptember 26-án adott lakomáját mint az ezeregyéjszaka egyik csodáját írták le. A herceg október 13-án ugyan a Szent-András-rend jelvényeivel, de mégis bizonyos elégtelenséggel tért vissza Bécsbe, mert nem vihette meg oda az egykori szövetséges őszinte kiengesztelődésének híretét.¹

A dunai fejedelemségek kiürítésének halogatása vagy a napolyi, a görög és valami váratlanul támadható kérdés miatt félesztendővel a párizsi béke megkötése után megint sokan gondoltak háborúra, mely talán a kötés lazasága miatt törhetne ki újból. Mindenesetre magyarázgatni kellett, hogy Ausztria ugyanazon okból nem hagyhatta még oda a fejedelemségeket, mint a melyből azokat a török is megszállva tartja, vagy a miért még az angol hajók sem távoztak el a Fekete-tengerről. Mindez nem az Oroszország ellen való bizalmatlanságból, hanem azon jogviszonynál fogva történt, mely a bessarábiai vitás határkérdés miatt még fennáll; a hadak tehát a határrendezés előtt ki nem vonulhatnak. Ezzel azonban nem függött össze a fejedelemségek belügyeinek rendezése s Ausztria ezt nem is tekintette okúl a megszállás meghosszabbítására. Franciaország sürgetéseire Ausztria határozottan kijelentette, hogy őt csak Törökország sürgetheti, mert ebben a kérdésben csupán vele

¹ A *Moszkvai koronázási levelek* (I—XX. *Pesti Napló*, 1974—1998. sz.) a magyar közönséggel is bőven megösmertették az előkészületeket és az ünnepélyeket. Esterházyról lásd u. o. 1942., 2010., 2016., 2018. sz. *Polit. Újdonságok*, 1856., 276—7., 303. l.

szerződött. Azonban Törökország, sőt Nagybritannia is a megszállás folytatását óhajtják s Ausztria azonnal csak abban az esetben vonja ki hadait, ha viszont a két nyugati hatalom seregei is odahagyják Görögországot. Francia és orosz lapok erre azzal a váddal álltak elő, hogy a párizsi béke kijátszásával Nagybritannia a Fekete-tengert, Ausztria pedig a dunai fejedelemségeket akarja magának megszerezni. Ausztria magatartása Francia- és Oroszországot előbb-utóbb szövetségkötésre kényszeríti. Az Oroszország ellen viselt háború Franciaországban különben sem volt valami népszerű; de — kérdezte a *Nord* — «nem tudják-e Bécsben és Londonban, hogy vannak más háborúk, a melyek mellett egész Európa közvéleménye lehet?» Kemény Zsigmond a szövetség hírére csak arra tartotta jónak, hogy Ausztria a fejedelemségeket, Nagybritannia pedig a Dardanellákat odahagyja. A hatalmaknak épp oly szükségök van békére, mint Ausztriának, mely — ha háború nem tör ki — a szabad Duna s a vasúthálózatok által hazánkban gazdag kincstárt, az aldunai tartományokban szilárd politikai befolyást és az Adriai-tengeren mindinkább növekedő kereskedelmi tért nyerne.¹

Angol lapok hevesen kikeltek az oroszok ellen, kik Európa fővárosait s Magyar-, Cseh-, Görög- és Oláhországot, Moldvát stb. panszláv ügynökökkel árasztják el s a panszlavizmussal Kamsatkától Velenczéig az összes szlávok nemzeti érzelmeihez fordulnak. Azonban működésök főszínhelye a dunai fejedelemségekben van. A párizsi békének egyik célja az volt, hogy ezeket megmentse az orosz véduralomtól. A moldvaiak és az oláhországiak nem felejtették el, mily nehezen tudtak menekülni 1849-ben és 1853-ban a megszálló oroszoktól. Ha őket most Ausztria távol tartja is és ha a párizsi béke ezeket a tartományokat újból a porta felsősége alá helyezte is: a fejedelemségek kormányformája még nincs megoldva s ha ebben a kérdésben az angolok és francziák meghasonlanak, annak csak Oroszország veszi hasznát. Tiltakoztak tehát a párizsi béke felülvizsgálata ellen s kijelentették, hogy Anglia azt, ha kell, erővel is fenntartja.

¹ *Pesti Napló* (1856.) 2018., 2024., 2026., 2031–2. sz.

A párizsi békében kikötött nap, 1856 október 28-ika, valóban a Dardanellák bezárása és a fejedelemségek kiürítése nélkül múlt el, mire Butenieff orosz és Thoouenel francia követek éleshangú kérdéseket intéztek Resid basához,¹ különösen az irántérdeklődve, nem látja-e a porta megsértve a párizsi szerződés 31. cikkelyének szószerinti szövegét és szellemét s ezt a sérelmet nem teszi-e szembeszökővé az az ellenmondás, melyben a fejedelemségek tartós ausztriai megszállása Buol grófnak az értekezleten tett nyilatkozatával áll? A törökök felfogása szerint azonban addig, míg Oroszország eleget nem tesz a párizsi békének és ki nem igazítja a bessarábiai határt,² rájuk nézve az osztrákok és az angolok távozása nem kívánatos.

A *Times* szerint (deczember 3.) elég kis állama van már Európának; nem áll érdekünkben, hogy új Görögországot alkossunk a Dunától északra; a két tartomány egyesítése sokkal veszélyesebb terv, hogysen Törökország, Ausztria vagy Anglia beleegyezzék. Fenn kell tartani azokat a nagy elveket, a melyekért harczoltak, alkudoztak: a szultán teljes hatalmát, birodalma épességét; s ellenezni kell minden újítást, mely látszólagos függetlenséget adna a szultán hatalma alatt álló tartományoknak.

A hatalmak végre is megegyeztek abban, hogy a függő kérdések eldöntésére Párizsban újabb, kiegészítő értekezletet tartsanak, mely deczember 29-én Walewski elnöklete alatt meg is nyílt. Hogy azon Ausztria nem sietett még jobban kinyitni a moldvai kaput Oroszország hatása előtt, az is érthetővé tette, hogy a kormány Horvát-Szlavonországban, Boszniában és Szerbiában éppen akkor lett figyelmessé az újabb erővel megindult orosz izgatásokra, a Szentpétervár és Zágráb közt folyó élénk levelezésekre, a mesterségesen szított elégedetlenségre.³ Mind a mellett Ausztriának nagy része van abban, hogy ezen a conferentián a dunai fejedelemségek elérték céljokat, viszonylagos függetlenségöket. Annnyiban Ausztria is elérte a maga célját, hogy

¹ Közli *Pesti Napló* 1856., 2062. sz.

² Erre nézve Gorcsakoff mentegetőző emlékirata u. o. 2073. sz.; lord Clarendon válasza nov. 21-ről u. o. 2076. sz.

³ *Frankfurter Journal*, 1856 decz. 21.

ha ezek a fejedelemségek nem csatlakoztak is hozzá, de Oroszországhoz sem csatlakoztak. Ezért Oroszország hatvan esztendő mulva kívánt leszámolni vele. De akkor már Ausztria helyett Ausztria-Magyarországot, a féltékenykedő német Bund helyett az erős, új Német-császárságot, a leromlott Törökország helyett a megújult Törökországot és a belőle kivált Bolgárországot találta szemben, oldalán pedig oly birodalmak álltak, a melyek azelőtt mind vesztét óhajtották.

MÁRKI SÁNDOR.